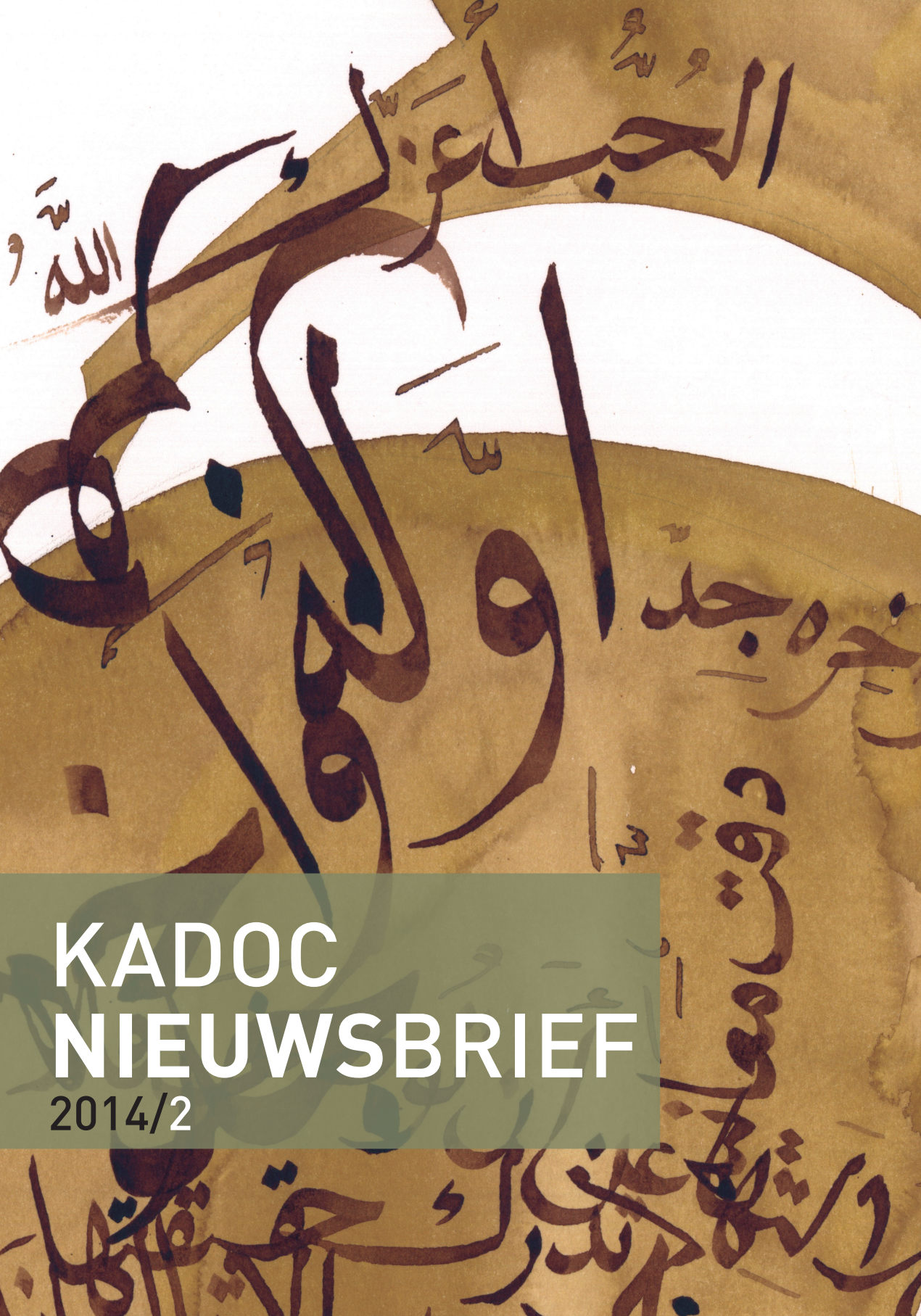

KADOC NIEUWSBRIEF

2014/2

INHOUD

- 4 Een halve eeuw migratie uit Marokko. Erfgoed en onderzoek
- 11 *Religious Institutes and Catholic Culture*. Nieuwe KADOC-publicatie
- 12 Onder den palmboom, een geval van serendipiteit
- 14 Godsvrucht op grote schaal. Archief Bonden van het Heilig Hart/Kerk en Wereld
- 20 Buiten de letters kleuren. Tentoonstelling van Arabische kalligrafie
- 24 Het archiefkamertje van Gaston Eyskens

COLOFON

Werkten mee aan dit nummer

Ine Boogmans | Lieve Claes | Jan De Maeyer | Karim Ettourki |
Roeland Hermans | Godfried Kwanten | Annelies Tollet | Karen
Van Dijk | Luc Vints

Vormgeving

Alexis Vermeylen

Druk

Peeters, Herent

Verschijnt tweemaandelijks

wordt op aanvraag kosteloos toegezonden

Kantoor van afgifte

3000 Leuven 1

Verantwoordelijke uitgever

Emmanuel Gerard

Kortrijksestraat 351 | 3010 Leuven (Kessel-Lo)

KADOC

Documentatie- en onderzoekscentrum voor religie, cultuur en
samenleving

Vlamingenstraat 39 | 3000 Leuven | +32 (0) 16 32 35 00

postmaster@kadoc.kuleuven.be | kadoc.kuleuven.be

Giften voor KADOC

kunnen worden overgemaakt op rekeningnummer

BE45 7340 1941 7789 van de KU Leuven met vermelding

'400/0000/53084 gift KADOC'. Vanaf 40 euro wordt een fiscaal
attest bezorgd.

Deze Nieuwsbrief wordt u in het kader van onze taak tot publiekscommu-
nicatie gratis toegezonden. Niet dat KADOC geen financiële noden heeft.
Zo is uw steun voor de realisatie van het erfgoeddepot in Heverlee ook erg
welkom. Daarvoor ontvangt het centrum immers geen overheidssubsidie.
Inlichtingen over de modaliteiten van het bouwfonds vindt u in een spe-
ciale brochure die u op eenvoudige aanvraag wordt toegezonden. U kunt
natuurlijk ook rechtstreeks het bouwfonds steunen via een overschrijving
op rekeningnummer BE45 7340 1941 7789 van de KU Leuven met vermel-
ding van de gestructureerde mededeling +++400/0000/49448+++. Daar-
voor wordt vanaf 40 euro een fiscaal attest bezorgd.

Cover: Lijden
namens de liefde
(detail). Poëzie van
Ibn Hazm uit het
Andalusie van de
11de eeuw.
© Rachid Benissa

"Noord-Afrikaanse soldaat (links) uit het Franse leger in een hospitaal in Namen in 1914 bij het begin van de Eerste Wereldoorlog."

Deze foto uit het archief van de Vlaamse Jezuiten werd opgenomen in *Dakira*. 50 jaar Marokkaanse migratie (zie verder in deze nieuwsbrief).

EEN HALVE EEUW MIGRATIE UIT MAROKKO

Erfgoed en onderzoek

Karim Ettourki

Wie de laatste weken de media heeft gevolgd, kon er haast niet naast kijken. De herdenking van de bilaterale akkoorden tussen Marokko en België uit 1964 gaf aanleiding tot diverse reportages op de openbare omroep, conferenties, kritische opiniestukken en literaire ontboezemingen. De komende maanden worden nog meer activiteiten verwacht. Zowel in Vlaanderen als in Franstalig België zal dat jubileum niet onopgemerkt voorbijgaan. KADOC is nauw betrokken bij verschillende initiatieven in het kader van die herdenking van 50 jaar Marokkaanse aanwezigheid.

Die aanwezigheid van KADOC is niet ongewoon. Als erfgoedinstelling focust het centrum immers op de dynamische en veelzijdige wisselwerking tussen religie, cultuur en samenleving sinds het midden van de achttiende eeuw. Die wederzijdse beïnvloeding van het religieuze, culturele en maatschappelijke domein wordt nadrukkelijk in een multicultureel en interreligieus perspectief ontsloten, bestudeerd en getoond. Zo stellen we onder meer vast dat bij de opvang van migranten in de Vlaamse samenleving het christelijke middenveld betrokken was, meer dan we op het eerste zicht zouden denken.

Tentoonstelling, lezingen en oral history

Op zaterdag 15 februari 2014 ging in het Antwerpse Felixpakhuis de tentoonstelling *DAKIRA-HERINNERING 50 jaar Marokkaanse migratie* open. De expositie is een initiatief van de Federatie van Marokkaanse Verenigingen (FMV) en werd uitgewerkt met KADOC als operationele erfgoedpartner. De tentoonstelling brengt de Marokkaanse migratie in beeld en zoomt in op tal van aspecten, zoals demografische ontwikkeling en vestigingspatronen, economische en sociale contexten, opvanginitiatieven en migratiebeleid. Ook de ontwikkeling van middenveldorganisaties binnen de Marokkaanse gemeenschap komt aan bod. Verder focust de tentoonstelling aan de hand van interviews op de persoonlijke levenswandel van de Vlaamse Marokkanen. Na Antwerpen reist *DAKIRA* naar Brussel (Sint-Gorikshallen, 20/4 > 26/6), Gent (MIAT, 2/9 > 2/11) en Genk (C-Mine, 8/11 > 21/12). Een begeleidende publicatie licht het

DAKIRA

50 jaar Marokkaanse migratie

Federatie van Marokkaanse Verenigingen

Cover van de publicatie *Dakira. 50 jaar Marokkaanse migratie*. Deze publicatie begeleidt de gelijknamige tentoonstelling.

verhaal van de Marokkaanse migratie op een toegankelijke wijze toe. Dat verhaal is evenwel niet volledig. Door gebrek aan diepgaand historisch wetenschappelijk onderzoek bevat de catalogoog heel wat hiaten. De publicatie kan dan ook als een stimulans voor verder onderzoek worden beschouwd.

In Leuven is KADOC partner in de lezingenreeks die door Nadia Fadil van het Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre (IMMRC - KU Leuven) werd uitgewerkt. In een aantal exposés staan de initiatiefnemers stil bij de wijze waarop Vlaanderen en België tot een multiculturele en multireligieuze samenleving zijn geëvolueerd. In 2014 is het immers niet alleen 50 jaar geleden dat de economische akkoorden werden ondertekend, maar wordt ook de erkenning van de islam in 1974, 40 jaar geleden dus, herdacht. Verschillende experts, van Johan Leman en Dyab Abou Jahjah tot Tom Naegels, zullen in de loop van het jaar die dubbele herdenking op een kritische wijze bevragen.

In Mechelen werkt KADOC mee aan het project Bruggenbouwers, een initiatief van ACW-Mechelen dat wordt uitgewerkt in samenwerking met lokale erfgoedpartners, middenveldorganisaties en vrijwilligers. Het project omvat een erfgoedwandeling en een uitgebreid educatief programma met De Noker als centrale plaats. Een symbolische locatie, want het was daar dat de zusters franciscanessen de eerste Marokkaanse migranten hebben opgevangen. Met dat project willen de initiatiefnemers de ervaringen, verhalen en getuigenissen van 50 jaar Marokkaanse gemeenschap in Mechelen verzamelen, tonen en bewaren. KADOC stelt zijn expertise rond oral history ter beschikking en staat in voor de bewaring van het materiaal na afloop van het project.

Erfgoed en historiografie

De veelzijdige projecten rond 50 jaar migratie tonen aan dat Vlaanderen duidelijk een inhaalbeweging heeft ingezet om de buurlanden bij te benen. Daar is men al een tijd bezig het erfgoed van minderheden een plaats te geven in de erfgoedwerking. Zowel in Frankrijk, Engeland als in Nederland werden de voorbije jaren boeiende projecten gerealiseerd waarin dat erfgoed een centrale plaats kreeg. Daarbij springt de interactie tussen erfgoed en onderzoek in het oog. De erfgoedprojecten detecteren, verzamelen en tonen diverse erfgoedcollecties, maar met het verzamelde materiaal bieden ze tegelijk een springplank voor verder onderzoek.

Een voorbeeld daarvan is het Nederlandse project Rif Tour. Van 8 juli tot 12 augustus 2009 trok een bus door Noord-Marokko met een reizende tentoonstelling die speciaal werd ontwikkeld in het kader van het project Rif Tour, een erfgoedinitiatief van Museon in Den Haag, het Centrum voor de Geschiedenis van Migranten en het Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders. Aanleiding was de 40-jarige herdenking van het bilateraal akkoord (14 mei

1969) tussen Nederland en Marokko om arbeiders te werven voor de Nederlandse industrie. Rif Tour vertelde met materieel en immaterieel erfgoed de geschiedenis van de eerste Marokkaanse arbeiders in Nederland. In Noord-Marokko registreerden de erfgoed-medewerkers bijkomende verhalen van achtergebleven en teruggekeerde Marokkanen. Via een weblog kon men het bustraject op de voet volgen. Het project mondde niet alleen uit in een tentoonstelling, maar ook in een educatief programma en de publicatie *Marokkanen in Nederland. De pioniers vertellen*.

De Nederlandse historica Nadia Bouras is medeauteur van die publicatie en was betrokken bij de evenementen. Op donderdag 13 februari 2014 gaf ze op KADOC een lezing in het kader van de multidisciplinaire seminariecyclus rond religie en samenleving vanaf 1750. In haar meest recente boek *Het Land van Herkomst. Perspectieven op verbondenheid met Marokko, 1960-2010* staan de banden van Marokkaanse migranten met Marokko centraal. Daarin beschrijft ze de veranderde houding van de Nederlandse overheid en de verschuivingen aan Marokkaanse zijde. Voor dat onderzoek keerde Bouras terug naar de bron. In tegenstelling tot eerdere studies over de Marokkaanse migratie maakte ze veelvuldig gebruik van beleidsdocumenten, zoals de archieven van de

De Nederlandse historica Nadia Bouras tijdens haar seminarie in KADOC over de Marokkaanse migratie in Nederland. Links van haar zit Nadia Fadil, sociologe-antropologe, verbonden aan de KU Leuven en lid van de Wetenschappelijke Commissie van KADOC.

Immigratie- en Naturalisatiedienst, maar ook van diepte-interviews en de persoonlijke verhalen en getuigenissen die in de loop van het bovengenoemde erfgoedtraject zijn verzameld. Op die manier kon ze hardnekkige clichés bijstellen. Zo was de officiële werwing van Marokkanen niet op de Rif gericht, maar eerder op steden als Casablanca, Tétouan, Fez, Agadir en Marrakech. Ook het profiel van de ongeschoolde en ongehuwde gastarbeider blijkt maar deels te kloppen. Bovendien vertrok de grote meerderheid van die Marokkaanse migranten spontaan uit Marokko en werd met andere woorden niet gerekruteerd.

Onderzoeksperspectieven in Vlaanderen

In Vlaanderen is historisch onderzoek dat specifiek de Marokkaanse gemeenschap onder de loep neemt, zo goed als onbestaande. Studies en onderzoeksrapporten die wel voorhanden zijn, behandelen veelal bepaalde problematieken waarbij verschillende minderheidsgroepen worden betrokken. Op woensdag 19 februari 2014 organiseerde het Centrum voor Migratie en Interculturele Studies (CeMIS) van de universiteit van Antwerpen in samenwerking met de Federatie van Marokkaanse Verenigingen en KADOC een studiedag over een halve eeuw Marokkaanse migratie. Daar lichtte Chris Timmerman kort het migratieonderzoek in België toe. Terugnrende thema's zijn onder andere onderwijs- en taalproblematiek, werkloosheid en armoede, demografische ontwikkeling en politieke participatie, migratiebeleid en huwelijksmigratie, ontwikkelingsamenwerking en levensbeschouwelijke onderwerpen. De recente onderzoeksprojecten, vaak met een beleidsondersteunend karakter, zijn bovendien niet zelden van sociologische aard. In die studies en rapporten komen bepaalde aspecten van de geschiedenis van de Marokkaanse gemeenschap weliswaar aan bod, maar van een grondige historische analyse is er geen sprake.

De aanwezigheid van Marokkaanse migranten gaat bijvoorbeeld terug tot het interbellum. Met uitzondering van enkele studies in Franstalig België blijft die periode een blinde vlek in de Vlaamse historiografie. Ook de uitwerking van het bilateraal akkoord na de Tweede Wereldoorlog blijft onderbelicht. Marie-Claire Foblets heeft het protocol an sich geanalyseerd, maar veel vragen blijven vooralsnog onbeantwoord. Wie waren die Marokkaanse gastarbeiders die aangetrokken werden, vanwaar kwamen ze, wat was hun profiel, hoe werden ze geselecteerd en waar kwamen ze terecht? Het archief van Fédéchar, de federatie van het Belgische mijnpatronaat, die in 1963 een rekruteringsbureau opende in Casablanca, blijft grotendeels onaangeroerd.

Ook op KADOC worden collecties bewaard die een unieke kijk bieden op de migratiegeschiedenis. De archieven van ACW en ACV bevatten heel wat verwijzingen naar dat verleden en illustreren de vele uitdagingen en interacties van het christelijke middenveld met de verschillende migrantengroepen. Periodieken als

BETER LEVEN

ACV

من أجل
حياة افضل

صوتوا على رقم 3

Vrij van zegel - Sociale Verkiezingen 1975 - Verantw. Uitg.: L. Zeeuwis, Welstraat 121 - 1040 Brussel.

Affiche van het ACV voor de sociale verkiezingen van 1975 met als slogan "Voor een beter leven: stem 3". [KCA6399]

Le Travailleur Arabe van de Arabische sectie van het ACV en documenten van werkgroepen rond gastarbeiders bieden heel wat mogelijkheden om het onderzoek verder uit te diepen. KADOC bewaart ook de archieven van Johan Leman en Paula Van Opdenbosch-D'Hondt, twee spilfiguren binnen het Koninklijk Commissariaat voor het Migrantenbeleid (KCM). Dat materiaal is interessant voor de gevoerde politiek in de jaren 1990. Het archief van Leman bevat bovendien informatie over de relatie tussen het beleid en de vertegenwoordiging van de moslimgemeenschappen.

Over de particuliere opvanginitiatieven is evenmin al veel inkt gevloeid. De inspanningen vanuit caritatieve hoek voor de Marokkaanse gastarbeiders, zoals van de zusters franciscanessen in Mechelen, die een gebedsplaats in hun kloostergang ter beschikking stelden, de sociale hulp van de Kleine Zusters van de Assumptie in Boom of het jongereninitiatief van de redemptorist Paul Steels in Brussel, dat later zou uitgroeien tot het huidige integratiecentrum Foyer, zijn niet systematisch onderzocht. Ongetwijfeld bieden de archieven van die religieuze gemeenschappen ankerpunten voor verder onderzoek, maar ook getuigenissen van de eerste generatie Marokkanen zijn onontbeerlijk. Daarvoor is het nu trouwens vijf voor twaalf.

Ook onderzoek naar de materiële cultuur van de Marokkaanse gemeenschap in Vlaanderen is zo goed als onbestaande. Een diepgaande analyse van bijvoorbeeld de feest- en muziekcultuur, de veranderende kledingstijlen en kledgedrag en andere smaakpatronen binnen de Vlaamse context wordt, in tegenstelling tot bijvoorbeeld in Nederland, nauwelijks uitgevoerd. Zelfs het onderzoek naar de islam, dat vooral na 9/11 een impuls kreeg, blijft voornamelijk beperkt tot de complexe materie van de identiteitsbeleving en het radicalisme. De ontstaansgeschiedenis en evolutie van de Marokkaanse moskeeën, de brede uitdagingen van de moderniteit binnen de islam, de evolutie of transformatie van religieuze rituelen en praktijken komen, een uitzondering niet te na gesproken, nauwelijks aan bod in diepgravende academische studies.

De herdenking van een halve eeuw migratie gaf een grote impuls aan diverse erfgoedinitiatieven verspreid over het hele land. Na 50 jaar lijkt ook het onderzoek naar de Marokkaanse migratie en gemeenschap klaar voor een update.

RELIGIOUS INSTITUTES AND CATHOLIC CULTURE NIEUWE KADOC-PUBLICATIE

In de reeks KADOC Studies on Religion, Culture and Society verscheen recent *Religious Institutes and Catholic Culture in 19th- and 20th-Century Europe*, onder de redactie van Urs Altermatt (Universit   de Fribourg), Franziska Metzger (Universit   de Fribourg & Pädagogische Hochschule Luzern) en Jan De Maeyer (KADOC-KU Leuven). De nieuwe publicatie focust op de rol van religieuze instituten als mediators in de uitbouw en verspreiding van een *Catholic Culture* (katholieke identiteit) in West-Europa tijdens de negentiende en twintigste eeuw. In een aantal theoretische bijdragen worden de religieuze instituten geanalyseerd als spelers die via hun ideologisch discours, hun levenswijze en hun apostolaatswerken een belangrijke impact hadden op het socialiseren van zowel de brede bevolking als heel gerichte groepen, zoals de jeugd, in de 'katholieke cultuur'.

Welke strategieën hanteerden religieuze instituten en welke internationale netwerken schakelden ze in om bijvoorbeeld het idee  ngood van het ultramontanisme en het sociaal katholicisme te verspreiden en te institutionaliseren? Een aantal artikels belichten de rol van eigen persorganen en de verspreiding van katholieke volksliteratuur via religieuze uitgeverijen. Andere auteurs tonen aan hoe via hun onderwijs- en verzorgingsinstellingen katholieken werden gesocialiseerd, niet alleen via het discours dat er werd gevoerd, zoals de visie op de maatschappelijke rol van de vrouw, maar ook via dagelijkse rit  n en geloofspraktijk. In deze bundel worden de religieuze instituten minder vanuit hun klassieke spirituele en pastorale rol benaderd, maar veeleer vanuit een theoretisch concept van mediator van culturele transitie en identiteitsvorming.

De inhoudstafel en bestelmogelijkheden vindt u in bijgevoegde folder.

Arbeidersretraite in Gent in 1910. Die retraites hadden onder meer tot doel om de katholieke identi-

teit van de volksklasse te versterken. Dat komt aan bod in de bijdrage van KADOC-medewerkster Kristien

Suenens. Daarvoor maakte ze gebruik van het archief van de Bonden van het Heilig Hart, dat elders in deze

nieuwsbrief wordt voorgesteld.
[KFA6339]

Onder den Palmboom

LIED VAN
MM^{EL} = LIE

ter eere van den Brouwer

FELIX VAN ROOST

te Werchter

in Brabant

ONDER DEN PALMBOOM, EEN GEVAL VAN SERENDIPITEIT

Annelies Tollet / Luc Vints

Naar aanleiding van het overlijden van Jan Hoet moesten we er weer aan denken: serendipiteit. En troost u, ook wij hebben er de Van Dale opnieuw moeten bij halen. Serendipiteit is de “gave om door toevalligheden en intelligentie iets te ontdekken waar men niet naar op zoek was”. Hoet hanteerde de term in 1999 naar aanleiding van de poëziezomer van Watou, waar beeldende kunstenaars en dichters de confrontatie aangingen. En sindsdien zijn we dat haast onuitsprekbare woord nooit meer vergeten. Nog een van de vele verdiensten van de betreurde Hoet.

Toevallig (en dus niet zozeer door intelligentie) vonden we onlangs in een schenking van allerlei devotionalia over Scherpenheuvel de gedrukte partituur van “Onder den Palmboom. Lied van MM^{el} Hiel ter eere van den Brouwer Felix Van Roost te Werchter in Brabant”. En, opnieuw, het toeval wil dat KADOC samen met zijn collega’s ADVN, Amsab-ISG en Liberaal Archief in opdracht van de provincie Vlaams-Brabant werkt aan een historisch onderzoeksproject over de alcoholische drankcultuur in Vlaams-Brabant in de negentiende en twintigste eeuw.

Een palmboom in Vlaams-Brabant? Landbouwer Felix Van Roost richtte in 1869 een brouwerij op in Werchter. Mede door een kapitaalinjectie van de gefortuneerde pastoor Pierre Van Overstraeten slaagde hij erin de brouwerij ca. 1890 te moderniseren en uit te breiden. Het vernieuwde bedrijf heette voortaan *De Palmboom*. De naam - een suggestie van de pastoor? - zou een Bijbelse connotatie hebben en verwijzen naar psalm 92,13 ‘iustus ut palma florebit’ (de rechtvaardige zal groeien als een palmboom). Van Roost brouwde een lichtbruin bier van hoge gisting op basis van lambiek met de naam *Jack-Op!* Het werd het Leuvense studentenbier bij uitstek en omdat studenten ook na hun universiteitsjaren dat bier bleven drinken, verspreidde het zich over heel België. In 1954 werd de brouwerij, die intussen naar haar succesbier was genoemd, overgenomen door brouwerij Caulier, die in 1965 stopte in Werchter. De licentie voor het brouwen van *Jack-Op!* kwam uiteindelijk bij het huidige AB Inbev terecht, dat in 2008 de beslissing nam om het bier niet meer op de markt te brengen. Twee jaar later gaf AB Inbev de toestemming om het streekbier opnieuw te brouwen. Dat gebeurt sinds april 2010 in de Lembeekse brouwerij Boon.

(Herman Voets publiceerde in 2010 *Brouwerij Jack-Op. Werchter 1869-2010.*)

GODSVRUCHT OP GROTE SCHAAL

Archief Bonden van het Heilig Hart/ Kerk en Wereld

Godfried Kwanten & Karen Van Dijk

Als onderdeel van het archief van de Vlaamse jezuïeten ontving KADOC enkele jaren geleden het bestand van de Bonden van het Heilig Hart, een belangrijk apostolaatswerk van de orde. Daarbij voegde zich recent het archief van zijn opvolger, Kerk en Wereld, die in 2012 de werkzaamheden staakte. Beide gehelen werden intussen samen geordend en beschreven. De beschikbaarheid van dat archief biedt een unieke totaal kijk op werking en doeleinden van dat pastorale werk en opent perspectieven voor systematisch en doorgedreven onderzoek.

In de tweede helft van de negentiende eeuw kwamen kerk en religie in de verdrukking. In het spoor van de verlichting verleidden nieuwe ideologieën, o.a. het liberalisme, niet alleen een maatschappelijke top laag, maar - in het geval van het socialisme - ook de brede volksmassa's. Met name bij de arbeiders was de geloofsafval groot. Secularisering en ontkerkelijking zetten zich onweerstaanbaar door. Dat dreigde gepaard te gaan met een aanzienlijk verlies van katholieke invloed en politieke macht.

In haar tegenoffensief hanteerde de kerk een nieuwe strategie: met meer 'moderne' vormen van apostolaat keerde ze zich resoluut naar het volk. Religie en kerk moesten hun stempel drukken op het morele en religieuze leven van een zo groot mogelijk aantal gelovigen. Om de ontkerstening een halt toe te roepen, was een grootscheepse mobilisatie aangewezen en werd een systematische propagandacampagne opgezet. Een aantal oude en nieuwe religieuze orden en congregaties, zoals de jezuïeten, schakelden zich in dat offensief in. Ze organiseerden op grote schaal volksmissies, retraites, broederschappen en vrome congregaties. Specifieke vereringen en individuele devotie werden massaal gestimuleerd. Gelovigen, hun gezinnen en organisaties werden op aangepaste wijze benaderd en ingeschakeld in die dynamiek.

De oprichting van de Bonden van het Heilig Hart

In dat kader maakten ook de Bonden van het Heilig Hart furore op het einde van de negentiende eeuw. Ze moeten worden gesitueerd in een bredere en oudere bedding, die van het Apostolaat van het

Affiche van de vlag-
genwijding en op-
tocht van de Bond
van het Heilig

Hart van Luitha-
gen (Mortsel) in
1929. [KCC228]

Optocht van de Bonden van het Heilig Hart in Grimde, 1937.

Gebod dat door de kerk in alle landen zeer sterk werd ondersteund en gepropageerd. In België nam dat Apostolaat de vorm aan van de Heilig Hartbonden, die meer concreet in het verlengde lagen van arbeidersretraites. Die hadden vanaf 1894 in het retraitehuis van de Gentse jezuïeten plaats onder leiding van pater Victor Van de Put en met de steun van katholieke patroons. Hun zorg was het zielenheil en een grotere morele disciplineren van het werkvolk. Politieke of sociale aspiraties koesterden zij niet, zij het dat zij wel harmonieuze sociale relaties en een stabiele, van religie doordrongen samenleving voor ogen hadden. Om de arbeiders op een meer permanente wijze te vormen en te binden bleek een 'volhardingswerk' noodzakelijk. Dat werd vanaf 1897 de taak van de Bonden van de Vrienden van het Heilig Hart. De naam verwees naar de aloude, maar in de negentiende eeuw opnieuw springlevende en door de jezuïeten gepromote devotie tot het Heilig Hart.

Na Gent volgde Lier en al snel verspreidde het nieuwe initiatief zich over grote delen van het land. Toen in 1909 het retraitehuis in Lier tien jaar bestond, schaarde ook kardinaal Mercier zich achter dat werk en pleitte hij voor een vereniging van mannelijke gelovigen in dergelijke bonden. Die 'ijveraars' moesten hun mannelijke medeparochianen aanzetten tot actief lidmaatschap en tot meer godsvrucht. In de bonden stonden Christus en de liefde tot Hem centraal. Het Heilig Hart was het symbool voor die liefde. In veel huisgezinnen werd dan ook een Heilig Hartbeeld 'geïntoniseerd'. De meeste aandacht bij de bonden ging naar het gezamenlijk bid-

den in de maandelijksse bondsmis, met communie, op de eerste vrijdag of zondag van de maand. Naast die mis werden er nog allerlei activiteiten georganiseerd, zoals de verspreiding van maandintenties, vlagwijdingen, toewijding van gezinnen, gemeenten en parochies aan het Heilig Hart, een jaarlijks Heilig Hartfeest, maar ook bedevaarten, eucharistische en ijveraarscongressen en reizen. Er was niet enkel aandacht voor de mannelijke katholieken, maar ook voor de gezinnen. Zo werden er acties opgezet als 'Terug naar de Zondagsmis' en vonden er festiviteiten plaats waar het hele gezin aan kon deelnemen. Er bestonden ook vrouwenbonden, maar die richtten zich meer op een elite, terwijl de mannenbonden een appel deden aan de massa.

Op- en neergang

Tijdens en kort na de Eerste Wereldoorlog nam het aantal Heilig Hartbonden sterk toe. Een centraal secretariaat werd noodzakelijk. Dat kwam er in Mechelen onder leiding pater Joseph Hardy, opgevolgd in 1924 door pater Jozef Meeûs, die de grote bezieler was tot 1955. Het secretariaat had geen leidende, maar een coördinerende en stimulerende taak. Daar werden ook de tijdschriften - *Maandelijks mededelingen* voor de bestuurders en ijveraars (1924) en *Het Bondsblad* voor de leden (1930) opgesteld en verspreid. In 1922 kregen de bonden eigen 'standregelen'. Zo ontstond een massabeweging van verscheidene honderdduizenden leden, gericht op geloofsverdieping, gebed, sacramenteel leven en persoonlijke spiritualiteit. Ze onderscheidde zich van de Katholieke Actie, waarvan ze wel het massale karakter, maar niet de uitgesproken militante, offensieve signatuur bezat.

Na de Tweede Wereldoorlog hanteerden de bonden nog enkele jaren dezelfde aanpak, maar fundamentele evoluties in de samenleving en in de kerk, zeker na het Tweede Vaticaans Concilie, noopten tot vernieuwing. De klemtoon lag niet langer op een massale mobilisatie, maar op begeleiding van persoonlijke bezinning en gebed, op de bevordering van het christelijk leven door "een persoonlijke kennis en ervaring wie Jezus Christus is". Het devotionele aspect, de Heilig Hartverering zelf, verloor terrein. De maandelijksse bondsmis met communie bleef belangrijk, maar daarnaast was er ook aandacht voor het dagelijkse persoonlijke gebed, het gezinsgebed en de pauselijke maandintentie.

Vanaf 1967 werd de dubbele naam Bonden van het Heilig Hart – Kerk en Wereld gebruikt, vanaf 1971 enkel nog Kerk en Wereld. De naamsverandering verraadde een grotere betrokkenheid op de kerken in de derde wereld en meer aandacht voor thema's als gerechtigheid en herverdeling. Die koerswijziging kon het ledenverlies evenwel niet stoppen. De oprichting in 1985 van een afdeling Audiovisuele Informatie, die vooral video's inschakelde in het apostolaat, kon dat evenmin. Het ledenaantal kalfde zodanig af dat einde 2012 de werking noodgedwongen werd stilgezet.

Het archief

De ruim 100-jarige geschiedenis van de Bonden van het Heilig Hart/Kerk en Wereld resulteerde in een omvangrijk en waardevol archief dat recent toegankelijk werd gemaakt. Het bevat de bescheiden van het centraal secretariaat. Dossiers inzake administratief-financieel beheer zijn ruim aanwezig, naast de inkomende en uitgaande briefwisseling. Andere bundels betreffen de creatie en de verspreiding van publicaties en propagandamaterialen. Verslagen van redactievergaderingen en van promotorenoverleg springen daarbij in het oog. Nog andere stukken laten toe de ledenbewegingen te reconstrueren, evenals de geografische spreiding van de bonden. De diverse, terugkerende acties (wijdingen, retraites, voordrachten, thema-avonden enz.) en manifestaties worden goed geïllustreerd. Over de werking van nagenoeg alle lokale bonden - met uitzondering van die in het bisdom Luik/Hasselt - zijn documenten aanwezig.

Een belangrijk onderdeel van het archief vormen de propagandamaterialen zelf: (gebed)kaartjes, folders en pamfletten, bladwijzers, kalenders, schildjes en kentekens, liturgische teksten enzovoort. Enkele duizenden (!) affiches (1938-2011), veel video's en foto's van reizen, eucharistische congressen, bedevaarten in binnen- en buitenland, Heilig Hartfeesten, processies en bondsmissen visualiseren niet alleen de activiteiten, maar ook de geest en het wezen van dat apostolaatswerk.

Onlosmakelijk met het archief verbonden zijn de publicaties die vanuit het secretariaat werden verspreid, zowel de periodieke, als de eenmalige, vooral in brochurevorm. Als geen andere bron maken ze duidelijk welke inhoudelijke boodschappen de bonden ontvingen.

Onderzoekpotentieel

Het archief Bonden van het Heilig-Hart/Kerk en Wereld biedt rijke mogelijkheden op een nog vrij maagdelijk onderzoekdomein. Het laat ten eerste doorgedreven onderzoek toe naar institutioneel-organisatorische aspecten van de beweging. Hoe en door wie werd dat apostolaatswerk aangestuurd en gecoördineerd? Wat waren zijn streefdoelen en hoe evolueerden die doorheen de jaren? Welke methoden werden aangewend op het vlak van ledenwerving, communicatie en propaganda en welke rol speelde daarbij het iconografische? Welke mechanismen van een massabeweging speelden in dat initiatief? Op welke leden mikte men? Wat was hun sociaal profiel en hoe zag de geografische spreiding eruit van de bonden? Wat was de inbreng van de parochieclerus? Ook een inhoudelijke analyse van de pers en periodieke zendingen hoort hier thuis.

Ten tweede is een beter begrip van dat apostolaatswerk slechts mogelijk binnen het ruimere kader van de geschiedenis van kerk

FEESTDAG VAN HET HEILIG HART
 VRIJDAG 24 JUNI 1938
ROESELARE
 herdenkt zijn plechtige toewijding aan het
H. HART
 Na het LOF te 4 u. in St MICHEL
PROCESSIE
 ter eer van KONING JEZUS

BU BESLUIT VAN DEN GEMEENTERAAD
 WERD OP 21 JUNI VAN HET JAAR
 O. H. J.-C. 1925, ONDER HET BURGE-
 MEESTERSCHAP VAN J. MAHIEU-LIEBAERT
 DE HEROPGEBOUWDE STAD ROESELARE
 AAN HET H. HERT VAN JESUS TOEGEWIJD

Vidi Brugs 30 Aprilis 1934
 J. Mahieu, Vic. Geny

Druk A. COSAERT
 Roeselare.

en geloof in Vlaanderen. In welke mate waren de bonden een origineel initiatief of borduurden ze verder op oudere devotiepraktijken? Tot op welke hoogte evolueerden inhoud en aanpak van de bonden mee met die van vergelijkbare religieus-devotionele werken, georganiseerd vanuit seculiere zowel als reguliere hoek. Bestond er een interactie tussen dergelijke werken? Was er sprake van complementariteit of van concurrentie? Waren de bonden exemplarisch voor een bepaald, tijdgebonden kerk- en geloofstype, een exponent ook van kerkelijke strategie? En welk ideaal, welk 'model' van gelovige hadden de verantwoordelijken van de bonden dan voor ogen? Zie hiervoor bijvoorbeeld de recente KADOC-publicatie van Tine Van Osselaer *The Pious Sex*.

Ten derde moeten de bonden in hun historisch-maatschappelijke context worden geduid. Hoe verklaart het tijds kader enerzijds de opgang en de populariteit van de bonden, maar anderzijds ook het ledenverlies en de teloorgang vanaf 1960?

Ten slotte komt ook de lokale onderzoeker aan zijn trekken in het archief. Microstudies van lokale bonden, evenals van de werking op regionaal of diocesaan niveau, zijn perfect haalbaar.

Het archief Bonden van het Heilig-Hart/Kerk en Wereld werd beschreven binnen de globale inventaris van het archief van de Vlaamse jezuïeten. Die inventaris is online raadpleegbaar (<http://abs.lias.be/Query/suchinfo.aspx>). Raadpleging van het archief is mogelijk mits toestemming van de bewaargever.

Affiche van de
 Feestdag van het
 Heilig Hart in
 Roeselare in 1938.
 [KCC2031]

BUITEN DE LETTERS KLEUREN

Tentoonstelling van Arabische kalligrafie

Roeland Hermans

Sierlijke Arabische letters die tradities, hier en ginder, uitdagen: Arabische kalligrafie in België is een artistieke uitloper van migratie en ontmoetingen. Van 11 april tot 14 juni kunt u in KADOC op de tentoonstelling *Buiten de letters kleuren. Arabische kalligrafie*, die tot stand kwam in samenwerking met VOEM vzw (Vereniging voor Ontwikkeling en Emancipatie van Moslims), kennismaken met de stilistische veelzijdigheid van de hedendaagse Arabische kalligrafie.

Letters en cijfers zijn misschien wel het meest interculturele erfgoed dat er bestaat, denk maar aan Romeinse en Arabische cijfers, het Latijnse schrift... Hun verspreiding danken ze aan contacten tussen bevolkingsgroepen in het verleden. Dat geldt ook voor de hedendaagse Arabische kalligrafie, zoals blijkt uit het werk van Rachid Benissa, Walid Glaied, Maïssoun Hijazin en Hoessain Karkay op de tentoonstelling.

In oorsprong is de Arabische kalligrafie een samengaan van religie en esthetiek. Ze ontstond uit de wens om de verzen van de Koran zo mooi mogelijk neer te schrijven en de zoektocht van kunstenaars om, rekening houdend met het islamitische verbod op het afbeelden van Allah, de profeten en andere levende wezens, toch plastische kunsten te ontwikkelen.

Doorheen de eeuwen onderging de kalligrafie tal van veranderingen. Door contacten met de moderne Europese kunst kende ze een renaissance in de twintigste eeuw, wat leidde tot de vermenging van kalligrafie en schilderkunst. Hoewel de traditionele vormen bleven bestaan, haalde de schoonheid van de letters het soms van de religieuze inhoud.

Religie en in het bijzonder religieuze waarden spelen voor de kunstenaars op de tentoonstelling nog een rol. Toch tasten ook zij inhoudelijk en stilistisch de grenzen van de traditie af en wordt er volop geëxperimenteerd met de techniek. De banden die ze hebben met de kalligrafische tradities in landen als Jordanië, Irak, Marokko en Tunesië gaan in dialoog met de westerse vormtaal.

Buiten de letters kleuren. Arabische kalligrafie loopt van 11 april tot 14 juni en is vrij toegankelijk elke werkdag van 9 tot 17 uur en zaterdag van 9 tot 12.30 uur. Op Erfgoeddag, zondag 27 april, kunt u de tentoonstelling bezoeken van 10 tot 18 uur. Die dag kunt u tussen 14 en 16 uur samen met kalligraaf Mohamed Ikram zelf proeven van de kunst van de kalligrafie. Gesloten op 21 april, van 1 tot 4 mei, van 29 mei tot 1 juni en op 9 juni.

Vers 83 tot 89
van soera Ash-
Shu'âra (De Dich-
ters) uit de Koran,
in Thuluth-stijl.
© Hoessain Kakayi

De Mim is de 24ste
letter van het Ara-
bische alfabet en
is verwant aan
de Latijnse M.
© Walid Glaied

Demon II.
© Maïssoun Hijazin

HET ARCHIEFKAMERTJE VAN GASTON EYSKENS

Tot voor kort zag ik elke morgen, bij het beklimmen van de Ramberg in Leuven, de achterzijde van het archiefkamertje van wijlen minister van staat Gaston Eyskens (1905-1988). Op een druilerige januarimorgen van dit jaar waren bouwvakkers gestart met ingrijpende renovatiewerken aan Eyskens' statige herenhuis aan de Naamsestraat nummer 60. Na zijn overlijden en de verkoop van het pand hebben verschillende handelszaken er zich in gevestigd, tot een felle brand het gebouw zo goed als onbewoonbaar maakte. Grondige renovatiewerken drongen zich op en ook het archiefkamertje ging voor de bijl.

De afbraak deed mij iets. Beseffen die bouwvakkers wel wat ze aan het ontmantelen zijn, zo dacht ik. Niet dat het archiefkamertje met zijn blinde achter- en zijmuur architecturaal iets betekende. Maar het was voor mij wel de stille getuige van een wijze staatsman die zich heel goed bewust was van het belang van zijn archief voor toekomstig historisch onderzoek. Ik moest terugdenken aan het indringend en ook merkwaardig gesprek dat ik met de hoogbejaarde staatsman op 24 juli 1987 van 15u tot 16u50u mocht hebben. Ondanks zijn duidelijke fysieke verzwakking – enkele maanden later zou hij trouwens overlijden – sprak hij heel doordacht. Het gesprek handelde over de modaliteiten van de consultatie van zijn archief door Jozef Smits met het oog op de publicatie van zijn memoires (in 1993 uitgegeven door Lannoo), maar ook over de toekomst van het archief. Gaston Eyskens verklaarde toen tot tweemaal toe dat hij zijn papieren – meer dan 350 archiefdozen – aan KADOC wilde overmaken. De concrete modaliteiten zou hij bekijken met zijn twee zonen. Na zijn overlijden liep het anders: het archief ging naar het Algemeen Rijksarchief, de dossiers met betrekking tot zijn memoires kwamen naar KADOC.

Tijdens dat gesprek toonde de kranige staatsman zijn archiefkamertje. Het was een smalle uitbouw aan zijn werkkamer, op de eerste verdieping aan de tuinzijde, langs de toenmalige boekhandel Pericles, later Procopius. Zijn archief stond er netjes gerangschikt in dozen, volgens een logische chronologisch-thematische structuur. Als bezoeker kreeg je er, als in een film, zowat alle cruciale thema's in de Belgische politiek vanaf de jaren 1930 te zien. Van de crisisjaren 1930 over het rexisme naar de koningskwestie en de schoolstrijd tot de Vlaamse emancipatie toe. Het geheel getuigde van een systematische, doordachte maar ook serene en tegelijk wat afstandelijke aanpak: merkwaardig en uitzonderlijk. Misschien heeft de afbraak van het archiefkamertje mij daarom wat weemoedig gemaakt?

Jan De Maeyer